

Farhads Stade.

Atrasts tulkojumā

Dita Eglīte

Latvijas Nacionālā baleta diriģenta Farhada Stades mākslinieciskās saknes ir ieaustas mūsu pašu operas mājā, jo te savulaik strādājuši gan viņa vecāki, gan vecvecāki. Farhada mammas dzimtas saknes meklējamas Turkmēnistānā, kur pavadīti dzīves pirmie gadi. Uz jautājumu, vai īpašais priekšvārds, kas ir Dienvidu pasaules mantojums, Rīga dzimušajam māksliniekam dzīvē vairāk palīdzējis vai traucējis, viņš atbild strupī: "Katram kokam ir divi gali... vismaz". Patiesībā Farhads šādi gatavs atbildēt uz daudziem jautājumiem. Un tā ir praksē iegūta dzīves pieredze – atrodoties starp baletu un orķestri, tieši viņš kā neviens cits zina, ka uz jebko šajā pasaulē iespējams skatīties no dažādiem rakursiem. No orķestra bedres skatoties, būs viena taisnība, bet no skatuves – cita.

Dita Eglīte: Kā kļūvāt tieši par baleta diriģentu?

Farhads Stade: Ap 90. gadu vidū diriģents Aleksandrs Viļumanis mani uzaicināja par savu asistentu. Tas bija neilgi pirms atjaunotās mājas atvēršanas. Viņš mani pamanīja kāda koncerta mēģinājumā un uzrunāja. Biju viņa asistents pusotru gadu, un tas nozīmēja darbu operu mēģinājumos.

Mana pirmā baleta izrāde bija Ivana Morozova balets bērniem "Dr. Aikāsāp", kam sekoja "Kamēliju dāma" – vienīgā izrāde, kur esmu strādājis kopā ar Zitu Errs. Un tad bija "Dons Kihots", kur "nokurināju" līdz mīnusiem visu handikapu, kas man bija gan orķestra, gan baleta acīs. Šī izrāde (tāpat kā "Žizele") ir baleta *bel canto*, un to diriģēt var tikai divējādi. Ideālais variants – diriģents perfekti pārzina izrādi un to vada. Otrais – diriģents iemācās no ieraksta visu materiālu un nospēlē precīzi kā ierakstā, bet bez izpratnes, kāpēc tas tā ir. Otrais variants ir diezgan riskants, jo diriģents, orķestris un balets – visi ir dzīvi cilvēki, un divas vienādas izrādes parasti nesanāk. Es varu būt tikai pateicīgs gan orķestrim, gan baleta solistiem, ka viņi toreiz izturēja manus meklējumus.

Baleta diriģēšana ir visai smaga niša. Un šaura. Tajā visā vienkārši pamazām vajag jūgties iekšā... Jo baleta diriģēšanu nekur nemāca!

DE: Operas diriģēšanu māca?

FS: Mūzikas augstskolās ir specialitāte, ko sauc 'Operas un simfoniskā orķestra diriģents'. Ir arī ieskats baletu diriģēšanā, bet tas aprobežojas ar mūzikas materiāla apguvi. Baleta diriģēšanu padziļināti nemāca tāpēc, ka... nevar īsti iemācīt bez baleta. Pašam jāemācās. Baleta diriģēšanu var apgūt tikai, diriģentam esot kopā

ar baletu. Jā, ir iespējams iedot studentam kādas vadlīnijas. Arī es esmu no citiem baleta diriģentiem daudz ko mācījies. Taču, neskatot muzikālā materiāla zināšanu, vispirms pilnīgi perfekti jāzina un jāsaprot klasiskā deja, klasiskā baleta struktūra, baleta kustība... Baleta kustības gan nav jāzina obligāti tādā līmenī kā pašiem dejojājiem. Bet šim zināšanām jābūt tādām, lai diriģents par tām būtu absolūti pārliecināts. Un to nevar iemācīties, ja to neredz ikdienā, praksē. Tu jau vari citam diriģentam pateikt – iemācies mūziku, un tad tur tajā un tajā vietā uz skatuves baletā būs tas, tas, tas. Bet, ja diriģents nav redzējis, kā tas reāli dzīvē notiek?

DE: Vai tas nozīmē, ka diriģentam jāizjūt klasiskā baleta deja?

FS: Ar izjušanu tur nepietiks.

DE: Modernākos baletos jau viss tomēr ne vienmēr ir tik skaidri būvēts.

FS: Nē, "normālā" modernā baletā arī viss balstās uz skaidriem, noteiktiem baleta pamatiem. Un tie ir jāzina. Un, ja jums liekas, ka gan klasiskā, gan modernā baletā kaut kur kaut kas neiet kopā un laikā, nav sinhroni un tamlīdzīgi, tad vai nu horeogrāfs neveiksmīgi kādu vietu palaidis garām, vai dejojotajam nav sanācis, vai arī diriģentam kaut kas nav izdevies īstajā laikā vai tempā. Tikai trīs varianti. Jo arī modernais balets lielā mērā balstās uz klasiskā baleta bāzes.

DE: Ja baleta diriģēšana ir tik sarežģīta, varētu domāt, ka mūsdienās taču varētu iztikt ar kvalitatīviem ierakstiem?

FS: Jūs būtu ar mieru nākt tad uz baletu? Skatīties baletu un Čaikovski klausīties ierakstā?

DE: Vai ir tā, ka diriģenti izvairās un baidās no iespējas apgūt baleta diriģēšanas skolu?

FS: Protams! Daudzi ir kategoriski atteikušies to darīt. Es gan arī saprotu, kāpēc tas tā ir – jāiegulda ilgstošs darbs, līdz pilnvērtīgi (bez nevajadzīga stresa gan sev, gan pārējiem māksliniekiem) iespējams vadīt izrādi. Ir tiešām daudz labu un izcilu diriģentu, no kuriem gaida tikai to vislabāko, tāpēc jāsaprot, ka viņi nevar tik daudz laika ieguldīt vienā jomā, upurējot citus, sev piemērotākus darbus. Tajā pašā laikā daudzi ļoti ievērojami diriģenti vēlas diriģēt un arī diriģēt baletus – Valerijs Gergijevs Marijas teātrī, Daniels Bārenboims Berlīnē. Mstislavs Rostropovičs pie mums LNO neaizmirstami diriģēja Prokofjeva baletu "Romeo un Džuljeta".

Daudzos gadījumos izvairīšanās notiek tādēļ, ka nav izpratnes par šo mākslu. Neizprotot mākslu, diriģents nav gatavs kompromisiem. Salīdzinājumā – tas būtu pateikt: es to svešvalodu nemāku un tāpēc netais ar tevi tajā sarunāties, un kāpēc gan man to vajadzētu darīt... Sanāk gandrīz vai lielīšanās ar to, ka tu nemāki vienu svešvalodu. Zināt baletu, baleta valodu, diriģentam ir kā vēl viena svešvaloda. Saprast, ar to strādāt, un tajā brīdī, kad zini, – vari tajā komunicēt. Līdz brīdim, kamēr to valodu nezini, varbūt arī šķiet – "tas ir zem mana goda".

Šī "svešvaloda" ir diezgan sarežģīta, turklāt liek pakļauties. Kaut gan jebkurš diriģents, strādājot ar operas solistiem, zināmā mērā pakļaujas arī solistam. Mijiedarbība un sadarbība būs nepieciešama vienmēr. Kāpēc esam gatavi komunicēt, sadarboties un mijiedarboties savas mākslas robežās (t. i. mūzikas), bet neesam gatavi to pašu darīt, kad klāt nāk cita māksla? Šajā gadījumā – deja. Kāpēc? Vienkārši nemākam to valodu.

Konflikti baleta un mūziķu starpā būs neizbēgami, ja diriģents un mūziķi nesaprot, ko dejojāji grib, un dejojāji nesaprot, ko mūziķi grib. Abiem nezīnot otra valodu, sanāk kā "pazudis tulkojumā". Orķestris šūmējas, jo nesaprot, kāpēc jārausta tempi līdz tiem, kas uz

skatuves, bet deļotāji sūdzas, ka orķestris kaut ko nevar nospēlēt tā, kā vajag. Šādā situācijā diriģents ir tas, kurš var tulkot pa vidu. Šobrīd jau diezgan droši varu pateikt, ka man nav problēmu situācijās, kad orķestrim jāpaskaidro, kāpēc vajag tā, kā vajag, orķestris jau man uzticas. Un otrādi – ja es baleta māksliniekiem saku, ka to un to tā vajag muzikāli, tad laikam tā vajag. Kaut gan vienmēr atradīsies kāds, kuram kaut kas nederēs vai šķitīs nepareizi.

DE: Aptuveni rēķinot, ar baletu kopā esat gandrīz piecpadsmit gadu. Kāda pieredze, kādas zināšanas, šķiet, vēl pietrūkst?

FS: Vienmēr jau gribētos nodirīgēt vēl kādu jaunu baletu. Taču nevajag domāt, ka manas vēlmes aprobežojas tikai ar baletu. Tomēr reāli man baletā patlaban ir pilns darba grafiks, un es arī pilnībā sevi tam veltu. Bet, ja vispār par diriģēšanu, – stundām varētu runāt, ko vēl gribētu nodirīgēt.

DE: Vai sevi varat iedomāties arī uz skatuves, ne tikai orķestra bedrē?

FS: Tā jau ir bijis iestudējumā “Romeo un Džuljeta”.

DE: Vai tas bija kā īpaši?

FS: Man šajā iestudējumā nebija problēmu atrasties uz skatuves un būt redzamam. Problēmas bija citas, orķestrim – ar to, ka sliktā akustika, orķestris diezgan “špāsīgi” sēdēja, diriģents pēc iestudējuma ieceres stāvēja ar seju pret publiku (nevis ar muguru). Diriģents tur dabūja izvirpuļot pa visiem 360 grādiem, jo orķestris bija it kā ap viņu. Tas viss, protams, darbu neatviegloja. Taču šo iestudējumu vienalga vērtēju kā augstvērtīgu pieredzi.

Esmu pārliecināts, ka pēc kāda laika (nezinu, kādā iestudējumā) “Romeo un Džuljeta” repertuārā noteikti atkal parādīsies. Vienreizēja mūzika. Ne velti Rostropovičs vēlējas diriģēt savā jubilejā tieši šo baletu.

DE: Pieredze “Romeo un Džuljetā” uz skatuves tomēr ir tuvu tradicionālajai izrādes vadībai pie pulsta orķestra bedrē, bet vai spējat sevi un orķestri iedomāties uz skatuves horoграфētā kustībā izrādes ietvaros? Līdzīgi kā kora kustības tiek iestudētas operas uzvedumos...

FS: Godīgi sakot, es labāk ļautu profesionāļiem savu lietu darīt. Taču savu labāko kora laiku esmu nodziedājis korī “Sindi putnu dārzs”, kur ālēšanās bija pietiekami daudz. Tagad vairs vēlmi skatuviski izpausties kustībā neizjūtu. Lai to darītu, kaut kas ir jāmacās, – un jāiemacās ne tikai saprast, bet arī lietot. Tās ir divas dažādas lietas.

DE: Atgriežoties pie klasiskajiem baleta iestudējumiem, – ir stabilas baleta repertuāra vienības, kur lielos vilcienos it kā viss ir skaidrs – tempi, ritmi, kompozīcijas, bet tad uz skatuves parādās deļotājs, kurš nevar kaut ko izdarīt tik ātri vai lēni. Vai diriģentam obligāti ir viņš jāklauša?

FS: Diriģentam primāri ir jāsaprot, vai solista prasības ir pamatotas, vai tās ir vērstas uz labu rezultātu. Piemēram, gara auguma deļotājam lēciena garums atšķiras no neliela auguma solista, līdz

ar to mainās temps. Un šādu nianšu ir daudz. LNO baletā man nav gadījies, kad kāds solists ļaunprātīgi traucētu diriģenta darbu, bet ārpus LNO gan tādi brīži bijuši.

DE: Dažkārt mūzikas kritiķu rakstos ir frāzes par to, ka orķestris iet solistu pavadā un otrādi.

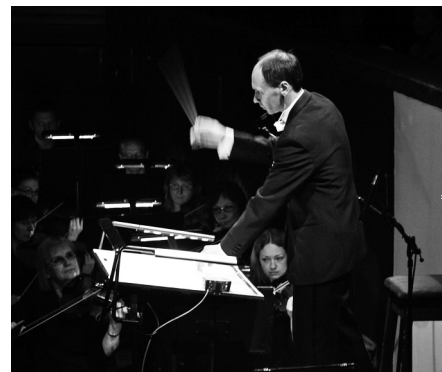
FS: Bet vai tad tas ir slikti, ja orķestris iet solista pavadā? Ja joks – tad taisnība ir tam, kuram vairāk maksā.

DE: Vai tikai joks?

FS: Lielāks mākslinieks ir tas, kurš ir labāks. Liels mākslinieks ļoti retu reizi nav labākais, tāpēc arī viņam labāk maksā. Bet, ja runā par LNO orķestri... Orķestrī visiem ir augstākā muzikālā izglītība, viņi visi strādājuši ar saviem instrumentiem kopš bērna kājas. Nevienam ne nav nejausi. Pēc pieredzes zinu, ka LNO orķestris nekad nesekos ne diriģentam, ne solistam, ja tas būs nemuzikāli un nepamatoti. Jā, ir veiksmīgāki un neveiksmīgāki izrāžu vai koncertu izpildījumi, viss var būt. Bet es vienmēr izturoš skeptiski pret neprofesionālu iebildēm, ka orķestrī tas vai tas nav kārtībā. Nevajag klausīties tikai, piemēram, “Berlīnes filharmonikuš” un tikai studijas ierakstā. Vajag paklausīties četrus piecus labus orķestrus dzīvā izpildījumā un no katra trīs četrus koncertus, tad būs reāls priekšstats, tad būs ar ko salīdzināt. Manā praksē ārzemēs ir bijis tā, ka mēģinājumā es nodomāju – lūk, vienreiz esmu sadzirdējis to, ko vēlējos. Taču izrādē diemžēl izskan citādi.

DE: Ja pieņem, ka dažreiz nohalturēt ir cilvēka dabā, cik jūs precīzi jūtat – kad mākslinieks uz skatuves vai orķestra bedrē strādā no sirds un kad nē?

FS: Varbūt ir tādi pāris gadījumi pa visiem šiem gadiem, kad apzināti kāds halturējis. Taču baletā (par vadošajiem solistiem vispār nerunājot, jo viņi vienmēr strādā ar simtprocentīgu atdevi), ja kaut kas arī nesānāk, tad drīzāk aizpārcenšanās. Kad presē lasāmas vaimanas par kādām skatuves lietām baletā, bieži ir skaidrs, ka rakstītājs vai nu nesaprot lietas būtību, vai arī stūrē kādam vajadzīgā virzienā. Šobrīd profesionālā baleta kritikas laukā ir ļoti daudz vietas, kur augt. Bet rēķē-kritiķiem es ieteiktu noskatīties bērnu multfilmu “Gardēdis”... Jā, es arī redzu, kad nav tā, kā vajag.

Kritizēt var un vajag, taču profesionāli kritizēt var tikai tad, ja zina baleta valodu. Turklāt – ja diriģents savu darbu dara puskājā, tad arī pārējiem negribas strādāt ar pilnu atdevi. Halturējošs diriģents ir sliktāks par netalantīgu, jo no darba prieka var izsist visu trupu.

DE: Vai jums ir kāds mīļākais balets?

FS: Primāri es esmu mūziķis un baletu uztveru caur mūziku. Jo augstvērtīgāka mūzika, jo man vairāk izrāde patiks. Pirmajās vietās noteikti ir Prokofjeva, Stravinska un Čaikovska baleti. Bet ir baleta mūzika, kas absolūti precīzi un ģeniāli savā vienkāršībā ilustrē baletu. Piemēram, “Žizeles” otrais cēliens, kur katra nots ir savā vietā.

DE: Kuros brīžos jūtat gandarījumu savā diriģenta darbā?

FS: Piederu pie tiem, kas vairāk gūst prieku tieši izrādes vai koncerta laikā. Nevis atnākt mājās un, atlaižoties klubkrēslā, secināt – vai, cik forši bija! Man patik procesa brīdis.

DE: Vai tā ir tāda kā lidojuma sajūta?

FS: To ir grūti aprakstīt, tad būtu nepieciešama ilgāka saruna pie vīna glāzes. To nevar tā viegli definēt, un vai vispār vajag?

DE: Mūsu telefona sarunā jūs pieminējāt skolu. Jūs pats mācāties vai kaut ko mācāt citiem?

FS: Mācu bērniem skolā kora dziedāšanu.

DE: Vienkāršā skolā?

FS: Jā, vienkāršā skolā.

DE: Laimīgā skola! Man vienmēr tas šķitīs pats labākais, kas var būt – ja mākslas priekšmetus pasniedz isti mākslinieki.

FS: Nu, varbūt... 🎻